

УДК 329.051

UDC 329.051

**ПАЛІТЫЧНЫЯ ПАРТЫІ БЕЛАРУСІ
І ІХ ФІНАНСАВА-ГАСПАДАРЧАЯ
ДЗЕЙНАСЦЬ: ПАЛІТЫКА-
ЮРЫДЫЧНЫ АСПЕКТ****POLITICAL PARTIES IN BELARUS
AND THEIR FINANCIAL
AND HOSPADARY DUTIES:
POLITICAL AND LEGAL ASPECTS****А. В. Гаўрыкаў,***магістр сацыялагічных навук, старшы
выкладчык кафедры маладзёжнай палітыкі
і сацыяльна-культурных камунікацый РІВШ***A. Gavrikov,***Master of Social Sciences, Senior Lecturer
at the Department of Youth Policy
and Socio-Cultural Communications NIHE*

Паступіў у рэдакцыю 03.10.2023.

Received on 03.10.2023.

У артыкуле разглядаецца пытанне фінансава-гаспадарчай дзейнасці палітычных партый у выніку перарэгістрацыі і ўвядзення магчымасці дзяржаўнага субсідзіравання іх дзейнасці з рэспубліканскага і мясцовых бюджэтаў. Аналізуюцца праблемы, звязаныя з дзяржаўным субсідзіраваннем з улікам вопыту розных краін. Асабліва ўвага надаецца пытанням апошніх змяненняў заканадаўства. У артыкуле аўтар прапануе вывераную мадэль развіцця палітычных партый у Рэспубліцы Беларусь з ужываннем новых падыходаў у галіне фінансавання палітычных партый.

Ключавыя словы: палітычныя партыі, дзяржава, фінансава-гаспадарчая дзейнасць, прыватнае фінансаванне, дзяржаўнае субсідзіраванне, палітычнае донарства, прадпрымальніцкая дзейнасць.

The article examines the issue of financial and economic activities of political parties as a result of the re-registration of political parties and as a result of the introduction of the possibility of state subsidies for political parties from the republican and local budgets. The problems associated with government subsidies are analyzed, taking into account the experience of different countries. Particular attention is paid to the latest changes in legislation. In the article, the author proposes a verified model for the development of political parties in the Republic of Belarus using new approaches in the field of financing political parties.

Keywords: political parties, the state, financial and economic activity, private financing, state subsidy, political donation, business activity.

Уводзіны. Палітычныя змены, якія адбываюцца ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляюцца значнымі для інстытутаў прадстаўнічай дэмакратыі. Змяненне закона «Аб палітычных партыях» у галіне фінансава-гаспадарчай дзейнасці з'яўляецца важным драйверам развіцця партыйнай сістэмы краіны, а выдзяленне фінансавых сродкаў з рэспубліканскага і мясцовых бюджэтаў – новы для нашай краіны спосаб падтрымкі дзейнасці палітычных партый.

Дадзеная праблематыка наспела і запатрабавана ў палітычнай дыхатаміі. Вылучэнне дзяржаўных субсідый палітычным партыям, з аднаго боку, можа актывізаваць і стымуляваць іх барацьбу, а з другога – ёсць вялікая верагоднасць, што гэта можа стаць вялікім цяжарам для падаткаплацельшчыкаў.

У Рэспубліцы Беларусь практычна адсутнічаюць работы, прысвечаныя фінансава-гаспадарчай дзейнасці палітычных партый у нашай краіне на сучасным этапе іх дзейнасці. Гістарыяграфічна толькі часткова пытанне фінансавай дзейнасці палітычных

партый у Рэспубліцы Беларусь закранута ў манаграфіі «Социология политических партий» (2011 г.) доктара сацыялагічных навук, прафесара І. В. Катлярова, дзе аўтар у агульных рысах разглядае фінансаванне партый у кантэксце іх палітычнай дзейнасці,

У артыкуле А. Л. Сліжэўскага «Финансирование некоммерческих организаций» (2011 г.) разглядаецца фінансаванне палітычных партый з пазіцыі фармальна-юрыдычнага падыходу. У каментарыях да Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь кандыдата юрыдычных навук І. І. Пляхімовіча ў раздзеле «Асновы канстытуцыйнага ладу» разглядаецца магчымасць фінансавання палітычных партый з пазіцыі Канстытуцыйнага права.

Навуковыя працы, звязаныя з фінансава-гаспадарчай дзейнасцю пасля перарэгістрацыі палітычных партый 2023 г. і ўвядзенне дзяржаўнага субсідзіравання, яшчэ не разгледжаны на належным узроўні.

Мэта. Разгледзець фінансава-гаспадарчую дзейнасць палітычных партый пасля ўнясення змяненняў у Закон «Аб палітычных партыях» і ўвядзення магчымасці дзяржаў-

нага субсідзіравання іх дзейнасці з рэспубліканскага і мясцовых бюджэтаў, а таксама разгледзець гаспадарчую дзейнасць палітычных партый.

Асноўная частка. Любая палітычная партыя не можа весці паўнаважнасць палітычную дзейнасць, калі не валодае стабільнымі крыніцамі даходу. Партыі неабходны сродкі на ўтрыманне матэрыяльна-тэхнічнай базы (купля, арэнда памяшканняў, аплата камунальных паслуг і сувязі, транспарт, аргтэхніка, мэбля, расходныя матэрыялы і т. п.), на выплату зароботнай платы партыйным функцыянерам, на выраб і распаўсюджванне агітацыйных матэрыялаў, на правядзенне з'ездаў, канферэнцый, іншых масавых мерапрыемстваў і т. д. Таму ў сувязі з перарэгістрацыяй палітычных партый у 2023 г. і прызнаннем іх паўнаважнымі суб'ектамі палітычнага поля праблема прававога рэгулявання фінансавання палітычных партый з'яўляецца на сённяшні дзень досыць актуальнай.

Традыцыі ў палітычнай сістэме Рэспублікі Беларусь дзяржаўнага фінансавання дзейнасці палітычных партый да сённяшняга дня не было. У адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь ад 5 кастрычніка 1994 г. № 3266-ХІІ арт. 22 крыніцамі грашовых сродкаў і іншай маёмасці палітычнай партыі або саюза могуць з'яўляцца:

- уступныя і членскія ўзносы;
- паступленні ад правадзімых у статутных мэтах мерапрыемстваў;
- даходы ад выкарыстання маёмасці, выдавецкай дзейнасці;
- распаўсюджвання друкаваных выданняў і публікацый;
- ахвяраванні і дарэнне;
- іншыя крыніцы, не забароненыя заканадаўствам [1].

Фінансаванне палітычнай партыі залежыць ад таго, якой па сутнасці і па паходжанні яна з'яўляецца:

- Масавая палітычная партыя мае вялікую колькасць членаў; крыніца фінансавання – выплата членскіх узносаў (у талітарных краінах, дзе партыя зраслася з дзяржаўным апаратам і атрымлівае дзяржаўнае фінансаванне) [2, с. 123].
- Кадровая: крыніца фінансавання – укладанне нотаблей (алігархаў, уплывовых чыноўнікаў, знакамітасцей і інш.) [2, с. 123].
- Усеахопная – спалучае ў сабе як сяброўскія складкі, так і грашовыя ўкладанні з боку нотаблей (алігархаў, прадстаўнікоў

прамысловых груп, забяспечаных уплывовых людзей) [3].

- Картэльная – часцей за ўсё фінансуецца дзяржавай прамымі і латэнтнымі датацыямі. З'яўляецца сістэмнай апазіцыяй або партыяй улады ў краіне [4].

Пасля перарэгістрацыі сваю дзейнасць ажыццяўляюць чатыры палітычныя партыі: Беларуская партыя «Белая Русь», Камуністычная партыя Беларусі, Рэспубліканская партыя працы і справядлівасці і Ліберальна-дэмакратычная партыя Беларусі. І толькі адна партыя на афіцыйным сайце згадвае аб уступных і сяброўскіх узносах (у памеры 0,5 %) – Беларуская партыя «Белая Русь». Удзел у палітычным жыцці краіны становіцца даражэй і больш фінансавана затратным.

На думку расійскага палітолага В. Данілава, гэтая праблема абумоўлена трыма абставінамі: «Значительным усложнением избирательных технологий, приведшим к резкому удорожанию предвыборных кампаний; ростом политической активности бизнесмена, приведшим “едва ли не к откровенной покупке депутатских мандатов”; масштабным, использованием новых политических технологий» [8, с. 130].

Дзяржава вымушана ўмешвацца ў рэгуляванне фінансавання дзейнасці партый, каб абараніць дэмакратычныя інстытуты і мінімізаваць адмоўныя наступствы, звязаныя з уплывам бізнесу і лабізму фінансавання прамысловых груп на палітыку. Пачынаючы з 1960-х гг. у шэрагу краін прымаюцца законы, якія рэгулююць розныя аспекты фінансавання дзейнасці палітычных партый. У цяперашні час дзяржаўнае рэгуляванне разглядаемага аспекту ажыццяўляецца галоўным чынам па трох напрамках:

- рэгламентаванне памераў і вызначэнне парадку прадастаўлення прыватных ахвяраванняў і ўзносаў на карысць палітычных партый;
- абмежаванне перадвыбарных выдаткаў;
- умяшчэнне інстытута дзяржаўнага фінансавання палітычных партый.

Асноўныя новаўвядзенні законапраекта 2023 г. прадугледжвалі змены ў сферы фінансавання дзейнасці палітычных партый:

- «уводзіцца магчымасць дзяржаўнага субсідзіравання палітычных партый са сродкаў рэспубліканскага або мясцовага бюджэта, уводзіцца ліміт на атрыманне матэрыяльных сродкаў і іншай маёмасці ад юрыдычных або фізічных асоб да тысячы базавых велічынь у год;

- забарона фінансавання палітычных партый з-за мяжы» [5].

Лідар Беларускай партыі «Белая Русь» О. А. Раманаў у інтэрв'ю адзначаў тое, што партыя не імкнецца стаць кадравай партыяй, а масавай партыяй: «Членские взносы станут важным измерением финансовой стабильности и устойчивости нашей структуры» [6]. У той жа час палітык звярнуў увагу, што айчынныя законы ў цяперашні час не накладваюць забароны на фінансаванне партый «моцнымі гаспадарнікамі». «Да, они есть в числе наших учредителей. Например, те, кто возглавляет крупные успешные компании» [6], – удакладніў лідар партыі. Такім чынам, у партыі ёсць патэнцыйнае донарства рэсурсаў, беларускія законы накладваюць пэўныя абмежаванні на фінансаванне палітычных партый. Адна юрыдычная асоба або фізічная асоба не можа выдзяляць на працу партыі больш за 1000 базавых велічынь (37 000 беларускіх рублёў) у год [7].

У ЛДПБ на афіцыйным сайце ў інтэрв'ю старшыня Віцебскай абласной арганізацыі І. Цеплякоў заяўляе пра тое, што партыя ажыццяўляе сваю дзейнасць толькі на ахвяраванні актывістаў: «Наша политическая партия существует исключительно за счет ее неравнодушных активистов, энтузиастов и альтруистов, то есть тех людей, которым небезразлична общественно-политическая жизнь нашей страны!» [12]. Іншыя партыі, якія прайшлі перарэгістрацыю, не дзеляцца крыніцамі, адкуль будуць атрымаваць фінансаванне сваёй гаспадарчай дзейнасці.

Адной з найбольш важных праблем, якія стаяць перад партыяй, з'яўляецца пошук крыніц фінансавання. Такімі могуць выступаць як знешнія крыніцы, так і ўнутраныя, напрыклад, сяброўскія складкі. Але тут узнікае сур'ёзная праблема. На думку юрыста Х. Хеса, «получая финансирование из внешних источников, партия может стать политически и экономически зависимой». З прычыны чаго партыя для забеспячэння ўласнай незалежнасці павінна аддаваць перавагу крыніцам, незалежным ад змены палітычнай улады і эканамічных умоў. Прычым перавага павінна аддавацца самафінансаванню [10, р. 60].

Варта падрабязней спыніцца на прадпрымальніцкай дзейнасці палітычнай партыі. Партыя мае права ажыццяўляць інфармацыйную, рэкламную, выдавецкую і паліграфічную дзейнасць. У адрозненне ад ін-

шых арганізацый, рабіць гэта можна толькі для прапаганды сваіх поглядаў, мэтай, задач і апублікавання вынікаў [4, р. 30]. Аднак на практыцы бывае досыць складана правесці выразную мяжу паміж дзеяннямі, накіраванымі на прапаганду сваіх поглядаў, і дзеяннямі, якія маюць выключна выманне прыбытку. Так, друк у партыйнай друкарні літаратуры дэтэктыўнага жанру, якая карыстаецца попытам у чытачоў, можна растлумачыць прапагандай ідэй правапарадку, законнасці і т. п.

Таксама партыя можа ажыццяўляць выраб і продаж сувенірнай прадукцыі з сімволікай і (або) найменнем палітычнай партыі, выраб і продаж выдавецкай і паліграфічнай прадукцыі. Тэарэтычна гэта дае магчымасць партыі разгарнуць сетку кнігарняў. А так як у законе няма ўказання на тое, што выдавецкая і паліграфічная прадукцыя павінна насіць толькі прапагандысцкі характар, гэта дазваляе ажыццяўляць рэалізацыю любой кніжнай прадукцыі.

Акрамя таго, яшчэ адным відам прадпрымальніцкай дзейнасці з'яўляецца продаж і здача ў арэнду наяўнага ва ўласнасці палітычнай партыі рухомай і нерухомай маёмасці. З прычыны чаго ў партыйных функцыянераў можа ўзнікнуць спакуса мэтанакіравана ўкладваць сродкі ў нерухомасць з мэтай здабывання прыбытку. Напрыклад, набыць аб'ект на пачатковай стадыі будаўніцтва, а затым пасля завяршэння яго ўзвядзення рэалізаваць па значна больш высокай цане.

Характэрную асаблівасць структуры партыйных фінансаў можна разгледзець на прыкладзе постсавецкай Расіі, дзе вельмі нізкая доля членскіх узносаў і даходаў ад гаспадарчай дзейнасці пры безумоўнай перавазе прыватных ахвяраванняў ад юрыдычных і фізічных асоб, – як правіла, прадпрымальнікаў.

У 2010-я гг. гэта тэндэнцыя была скарэціравана ўзрастаннем долі дзяржаўных субсідый у бюджэтах парламенцкіх партый. «Так, КПРФ получила от государства около 41 % всех своих средств в 2008 г. и около 54 % в 2009 г., ЛДПР – соответственно 26 и 81 %, «Справедливая Россия» – 7 и 27 %. Вместе с тем главный бенефициар государственного финансирования – «Единая Россия», обладающая в Госдуме конституционным большинством, по-прежнему значительную часть своего бюджета формирует из пожертвованных юридических лиц – 48 % в 2008 г. и около

64 % в 2009 г., доля же государственных субсидий в ее доходах составила 23,5 и около 27 % соответственно» [11, с. 88].

Яшчэ больш істотную ролю ігралі ахвяраванні ў 1990-я г. Першая буйная некамуністычная партыя краіны – Дэмакратычная партыя Расіі – атрымлівала сродкі ў асноўным у выглядзе «добраахвотных ахвяраванняў і паступленняў юрыдычных асоб». «Среди крупнейших спонсоров партии во второй половине 1991 г. назывались Сибинкомбанк (1 млн руб.), известный хирург-офтальмолог С. Федоров (35 тыс. руб.), кинорежиссеры М. Захаров и С. Говорухин, предприниматели А. Тарасов и К. Боровой» [11, с. 88].

Аднак усё ж прадпрымальніцкую дзейнасць не варта лічыць асноўнай крыніцай фінансавання палітычных партый. Партыі існуюць галоўным чынам за кошт ахвяраванняў альбо дзяржаўнага фінансавання. Згодна з законам, палітычная партыя і яе рэгіянальныя аддзяленні маюць права прымаць ахвяраванні ў выглядзе грашовых сродкаў і іншай маёмасці ад фізічных і юрыдычных асоб, але пры гэтым ахвяраванні павінны быць дакументальна пацверджаны і паказаны іх крыніца.

Калі ахвяраванні ўносяцца ў выглядзе грашовых сродкаў, то яны павінны ажыццяўляцца безнаяўным пералікам. Выключэнне робіцца толькі для ахвяраванняў, якія паступаюць ад фізічных асоб. Такія ахвяраванні могуць ажыццяўляцца шляхам перадачы наяўных грашовых сродкаў. Аднак уводзіцца абмежаванне сумы ахвяраванняў наяўных сродкаў ад адной фізічнай асобы. Дадзеная сума не павінна перавышаць 37 тыс. у год [7]. Пры ажыццяўленні ахвяравання наяўных грашовых сродкаў у прыходным ордары паказваюцца прозвішча, імя, імя па бацьку і дата нараджэння, адрас месца жыхарства, серыя і нумар пашпарта, а таксама звесткі аб грамадзянстве ахвярадаўцы. Гэта робіцца з мэтай не дапусціць атрымання сродкаў праз падстаўных асоб.

Палітычная партыя і яе рэгіянальныя аддзяленні не маюць права прымаць ахвяраванні ад грамадзян Рэспублікі Беларусь, якія не дасягнулі 18 гадоў, органаў дзяржаўнай улады і органаў мясцовага самакіравання, дзяржаўных арганізацый, воінскіх часцей, ваенных арганізацый, праваахоўных органаў, дабрачынных арганізацый і рэлігійных аб'яднанняў, а таксама ад заснаваных імі арганізацый, ананімных ахвярадаўцаў, юрыдычных асоб, зарэгістраваных менш

чым за адзін год да дня ўнясення ахвяравання [9, с. 28]. Забарона прыёму ахвяраванняў ад ананімных ахвярадаўцаў і юрыдычных асоб, зарэгістраваных менш чым за адзін год да дня ўнясення ахвяравання, уведзена для таго, каб перашкодзіць ажыццяўленню фінансавання палітычных партый праз падстаўных асоб.

А забарона атрымання ахвяраванняў ад органаў дзяржаўнай улады і органаў мясцовага самакіравання, дзяржаўных і арганізацый, воінскіх часцей, ваенных арганізацый, праваахоўных органаў дзейнічае для стварэння партыям роўных умоў палітычнай барацьбы, а таксама для забеспячэння выкарыстання сродкаў бюджэтаў усіх узроўняў строга па мэтай прызначэнні [9, с. 28].

Акрамя ахвяраванняў, на сённяшні дзень найважнейшым крыніцай паступлення фінансавых сродкаў з'яўляецца дзяржаўнае фінансаванне, якое разглядаецца ў якасці аднаго са спосабаў дзяржаўнай падтрымкі палітычных партый. Плануецца, што ў Рэспубліцы Беларусь дзяржаўная падтрымка палітычных партый шляхам іх дзяржаўнага фінансавання ажыццяўляецца па выніках удзелу палітычных партый у выбарах. Падтрымка накіравана на кампенсацыю фінансавых выдаткаў палітычных партый на выбарчую кампанію за кошт сродкаў рэспубліканскага бюджэту.

Адным з найбольш надзейных крыніц фінансавання з'яўляюцца членскія ўзносы. Х. Хес вылучае тры перавагі дадзенага спосабу фінансавання: «Гэтыя сродкі паступаюць рэгулярна, такім чынам, яны паддаюцца ўліку і дазваляюць ажыццяўляць фінансаванне планаванне; дадзеныя сродкі забяспечваюць незалежнасць партыі ад іншых магчымых крыніц фінансавання, а гэта з'яўляецца перадумовай для стварэння свабоды дзеянняў у арганізацыі»; незалежнасць у фінансавым стаўленні, створаная за кошт уласных узносаў, «умацоўвае ў членаў партыі пачуццё салідарнасці і ўсведамлення іх сілы, станоўча ўплывае на працу партыі» [8, с. 56].

Звычайна пры вызначэнні памеру членскіх узносаў зыходзяць з велічыні даходу асобнага члена партыі. Гэта можа быць пэўны працэнт ад заробтнай платы альбо іншых відаў даходу. Гэта дазваляе зрабіць узносы сацыяльна дыферэнцыраванымі. Нягледзячы на перавагі гэтай крыніцы фінансавання, для большасці беларускіх партый членскія ўзносы не з'яўляюцца сур'ёзнай

крыніцай даходу. Калі ў сацыял-дэмакратычнай партыі Германіі яны складаюць ад 50 да 60 % агульнага даходу, то для айчынных партый гэты працэнт будзе больш нізкі [8, с. 115].

З мэтай ажыццяўлення кантролю за даходамі і расходамі палітычная партыя абавязана прадстаўляць у ЦВК РБ, а яе структурныя падраздзяленні – у выбарчыя камісіі звесткі пра паступленне і расходаванне сродкаў, а таксама штогадовую зводную фінансавую справаздачу. Ва ўласнасці палітычнай партыі можа знаходзіцца любая маёмасць, неабходная для забеспячэння яе законнай дзейнасці. Уласнікам маёмасці палітычнай партыі, у тым ліку маёмасці яе структурных падраздзяленняў, з'яўляецца палітычная партыя ў цэлым. Члены палітычнай партыі не маюць правоў у дачыненні да маёмасці палітычнай партыі. Структурныя падраздзяленні палітычнай партыі валодаюць толькі правам аператыўнага кіравання маёмасцю, замацаваным за імі.

Заклучэнне. Дзяржаўнае фінансаванне з'яўляецца вельмі распаўсюджанай з'явай у публічнай палітыцы, аднак для краіны, якая

ўвяла дзяржаўнае субсідзіраванне дзейнасці палітычных партый, неабходна прадугледзець усе рызыкі і патэнцыйныя магчымасці фінансавання прадстаўнічых органаў публічнай палітыкі і развіцця палітычнай сістэмы краіны.

Увядзенне дзяржаўнага субсідзіравання палітычных партый у Рэспубліцы Беларусь – пытанне не адназначнае і далікатнае адносна палітыка-прававой традыцыі ў краіне. Параўнальны аналіз дзяржаўнага субсідзіравання ў замежных краінах паказвае, што на дадзены момант усе мадэлі дзяржаўнага фінансавання палітычных партый знаходзяцца ў дынаміцы хуткай змены. Для стымулявання дзейнасці палітычных партый магчымай мерай магла б быць мадэль ¼, пры якой партыі, якія прынялі ўдзел у выбарчай кампаніі (пры прад'яўленні расходных каштарысаў), атрымлівалі б кампенсцыю расходных сродкаў у перыяд выбарчай кампаніі. Дададзена мера можа стаць адным з пунктаў актывізацыі дзейнасці ўсіх палітычных партый у перыяд выбарчых кампаній.

ЛІТАРАТУРА

1. О политических партиях [Электронный ресурс]: Об изменении законов по вопросам деятельности политических партий и других общественных объединений: в ред. Закона Респ. Беларусь от 14.03.2023 г. // Консультант-Плюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2023.
2. Морис Дюверже. Политические партии / Дюверже Морис / пер. с франц. Академический Проект (Серия «Концепции»). – 2005. – 560 с.
3. Janda, K. Political Parties: A Cross-National Survey / K. Janda. – New York : The Free Press, 1980. P. X
4. Кац, Р. Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: возникновение картельных партий. Политические партии и партийные системы в современном мире (Серия «Политическая наука», № 1) / Р. Кац, П. Мэйр. – М. : РАН, ИНИОН, 2006. – 56 с.
5. Закон о партиях трансформирует политическое поле Беларуси. [Электронный ресурс] // СБ БЕЛАРУСЬ СЕГОДНЯ. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/partiynny-rasklad.html>. – Дата доступа: 31.08.2023.
6. Кто будет финансировать партию «Белая Русь», рассказали в оргкомитете Sputnik Беларусь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sputnik.by/20230303/kto-budet-finansirovat-partiyu-belaya-rus-rasskazali-v-orgkomitete-1072875194.html>. – Дата доступа: 17.09.2023.
7. Клишевич: мы определили порядок финансирования для политических партий Беларуси СТВ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ctv.by/klishевич-my-opredelili-poryadok-finansirovaniya-dlya-politicheskikh-partiy-belarusi>. – Дата доступа: 17.09.2023.

REFERENCES

1. О политических партиях [Elektronnyj resurs]: Ob izmenenii zakonov po voprosam deyatel'nosti politicheskikh partij i drugih obshchestvennykh ob'edinenij: v red. Zakona Resp. Belarus' ot 14.03.2023 g. // KonsultantPlyus. Belarus' / ООО «YurSpektr», Nac. centr pravovoj inform. Resp. Belarus'. – Minsk, 2023.
2. Moris Dyuverzhe. Politicheskije partii / Dyuverzhe Moris / per. s franc. Akademicheskij Proekt (Seriya «Konceptcii»). – 2005. – 560 s.
3. Janda, K. Political Parties: A Cross-National Survey / K. Janda. – New York : The Free Press, 1980. P. X
4. Кац, Р. Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: возникновение картельных партий. Политические партии и партийные системы в современном мире (Серия «Politicheskaya nauka», № 1) / R. Kac, P. Meir. – M. : RAN, INION, 2006. – 56 s.
5. Zakon o partiayah transformiruet politicheskoe pole Belarusi. [Elektronnyj resurs] // SB BELARUS' SEGODNYa. – Rezhim dostupa: <https://www.sb.by/articles/partiynny-rasklad.html>. – Data dostupa: 31.08.2023.
6. Kto budet finansirovat' partiyu «Belaya Rus'», rasskazali v orgkomitete Sputnik Belarus'. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://sputnik.by/20230303/kto-budet-finansirovat-partiyu-belaya-rus-rasskazali-v-orgkomitete-1072875194.html>. – Data dostupa: 17.09.2023.
7. Klishevich: my opredelili poryadok finansirovaniya dlya politicheskikh partij Belarusi STV [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://ctv.by/klishевич-my-opredelili-poryadok-finansirovaniya-dlya-politicheskikh-partiy-belarusi>. – Data dostupa: 17.09.2023.

8. Данилов, М. В. Партии в политическом пространстве современной России : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.01 / М. В. Данилов. – Саратов, 2003. – 210 с.
9. Гавриков, А. В. Финансирование деятельности политических партий в зарубежных странах и Беларуси: сравнительный анализ / А. В. Гавриков // Весті БДПУ. Серія 2. – 2018. – № 3. – С. 25–33.
10. Puhle, H.-J. Still the age of catch-allism? Volkspartein and Parteienstaat in crisis and re-equilibration / H.-J. Puhle // Political parties: old concepts and new challenges / ed.: R. Gunther, J. R. Montéro, J. J. Linz. – Oxford, 2002. – P. 58–83.
11. Коргунюк, Ю. Г. Финансирование партий в постсоветской России: между бизнесом и властью / Ю. Г. Коргунюк // Политика. – 2010. – № 3–4. – С. 87–119.
12. Официальный сайт ЛДПБ. Игорь Тепляков про финансирование партий и доверие к ним: «Никаких секретов нет!» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ldpb.by/ru/informatsiya/igor-teplyakov-pro-finansirovanie-partij-i-doverie-k-nim/>. – Дата доступа: 16.09.2023.
8. Danilov, M. V. Partii v politicheskom prostranstve sovremennoj Rossii : dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.01 / M. V. Danilov. – Saratov, 2003. – 210 s.
9. Gavrikov, A. V. Finansirovanie deyatel'nosti politicheskikh partij v zarubezhnyh stranah i Belarusi: sravnitel'nyj analiz / A. V. Gavrikov // Vesci BDPU. Seryya 2. – 2018. – № 3. – S. 25–33.
10. Puhle, H.-J. Still the age of catch-allism? Volkspartein and Parteienstaat in crisis and re-equilibration / H.-J. Puhle // Political parties: old concepts and new challenges / ed.: R. Gunther, J. R. Montéro, J. J. Linz. – Oxford, 2002. – P. 58–83.
11. Korgyunyuk, Yu. G. Finansirovanie partij v postsovetskoj Rossii: mezhdubiznesom i vlast'yu / Yu. G. Korgyunyuk // Politiya. – 2010. – № 3–4. – S. 87–119.
12. Oficial'nyj sajt LDPB. Igor' Teplyakov pro finansirovanie partij i doverie k nim: «Nikakih sekretov net!» [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://ldpb.by/ru/informatsiya/igor-teplyakov-pro-finansirovanie-partij-i-doverie-k-nim/>. – Data dostupa: 16.09.2023.